

УДК 94 (410) "1979/1991"

О. Машевський, д-р іст. наук, проф.,
В. Садикова, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

БРИТАНСЬКО-РАДЯНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ ГАЛУЗІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-х рр.

У статті розглядаються особливості торговельно-економічних відносин Великої Британії та Радянського Союзу в другій половині 1980-х рр. Проаналізовано поглиблення британсько-радянських економічних зв'язків шляхом зміцнення особистісних контактів М. Тетчер та М. Горбачова, укладання низки взаємовигідних угод та проведення двосторонніх культурних заходів, зокрема "Днів Великої Британії" в СРСР у м. Києві.

Ключові слова: Велика Британія, СРСР, торговельно-економічне співробітництво, М. Тетчер, М. Горбачов.

Період закінчення холодної війни позначився налагодженням та стрімким розвитком британсько-радянського конструктивного співробітництва. Адже в цей час Велика Британія з одного із найзапекліших противників Радянського Союзу перетворилася на одного з найбільш динамічних західних партнерів СРСР, зокрема завдяки налагодженню тісної співпраці британського прем'єр-міністра М. Тетчер (1979-1990 рр.) та Генерального секретаря ЦК КПРС (1985-1991 рр.), а з березня 1990 р. – Президента СРСР М. Горбачова. Враховуючи недостатнє вивчення проблеми британсько-радянського торговельно-економічного співробітництва в сучасній історичній науці, та маючи можливість залучення нових британських матеріалів, нами зроблено спробу дослідження особливостей двосторонньої співпраці Великої Британії та СРСР у другій половині 80-х рр. XX століття.

Джерельна база даного дослідження базується передусім на матеріалах дебатів у Парламенті Великої Британії та документах Архіву зовнішньої політики Російської Федерації. Ці матеріали є цінними першоджерелами, оскільки подають об'єктивну інформацію стосовно галузей та специфіки двосторонньої британсько-радянської співпраці в галузі економіки [11, 14, 16–24, 26–28].

Проблемі особистісних контактів керівництва обох країн як засобу зміцнення конструктивного співробітництва Великої Британії з СРСР шляхом проведення зустрічей та підписання низки документів, присвячених матеріали Горбачов-Фонду. Цього ж питання торкалися: британський прем'єр-міністр М. Тетчер на сторінках мемуарів "Роки на Даунінг-стріт", радянські дослідники К. Огден у монографії "М. Тетчер. Жінка при владі"; О. Журавльова в "Актуальних проблемах міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР"; О. Лебедев у "Огляді британської зовнішньої політики (60–80-ті рр.)" та автори праці "Велика Британія: епоха реформ" [1, 4–6, 7, 8, 12, 25].

Варто наголосити на високій інформативності радянської преси, присвяченої вивченню питання еволюції британсько-радянських відносин у напрямку розширення економічних та культурних зв'язків. Останньої проблеми також торкалися британський науковець Дж. Робертс та радянський дослідник О. Левенєв на сторінках своїх праць "Говоріть прямо в канделябр" та "Велика Британія в системі сучасних політичних відносин Схід – Захід" [2, 3, 9, 10, 13, 15].

У зазначений період політика Великої Британії стосовно Радянського Союзу якісно еволюціонувала у напрямку розширення економічних зв'язків [9, с. 14]. Проблеми співробітництва у галузі економіки між Великою Британією та СРСР головним чином вирішувались британською стороною під час проведення дебатів у Палаті Громад та Палаті Лордів британського парламенту.

Предметом дискусії 15 січня 1986 р. між представником ліберальної партії А. Бейчем та Державним секретарем з питань торгівлі та промисловості Великої Британії П. Ченноном було вивчення особливостей розширення торгівлі з Радянським Союзом. За словами

М. Ченнона, "уряд Її Величності був дуже зацікавлений у розширенні торгівлі між Великою Британією та СРСР і переконаний у можливості істотного збільшення рівня двостороннього торговельного співробітництва протягом періоду радянської п'ятирічкі 1986 – 1990 рр." [27].

Згідно з матеріалами Щоденника міжнародних контактів британського уряду за лютий 1986 р., 5-7 лютого у Лондоні відбулася XIII сесія Постійної міжурядової радянсько-британської комісії з питань науково-технічної та торговельно-економічної співпраці під керівництвом Заступника міністра зовнішньої торгівлі СРСР А. Н. Манжуло та Заступника міністра торгівлі та промисловості Великої Британії К. Робертса. У межах сесії відбулася низка зустрічей А. Н. Манжуло з Міністром торгівлі та промисловості Великої Британії П. Ченноном, Міністром енергетики П. Уокером, Державним міністром закордонних справ Т. Рентоном та секретарем міністерства сільського господарства, рибного промислу та харчування П. Феннер, під час яких сторони парафували Програму розвитку економічної та промислової співпраці між Радянським Союзом та Об'єднаним Королівством Великої Британії та Північної Ірландії на період 1986-1990 рр. [14, л. 4].

Під час дебатів 7 березня 1986 р. у британському парламенті Держсекретарем з питань торгівлі та промисловості А. Кларком було наголошено на тому, що "цією Програмою було передбачено збагачення уранової сировини в СРСР для британських замовників та тимчасовий експорт до Радянського Союзу британських ядерних матеріалів відповідно до ліцензії, за умови, що збагачений продукт та збіднілий залишок мали повертатися до Об'єднаного Королівства" [20].

Виступаючи у Палаті Громад 12 березня 1986 р., А. Кларк відзначав, що "1986 р. – став першим роком нового радянського п'ятирічного плану, завдання якого полягало у забезпеченні продуктивності радянської промисловості та ефективного використання енергії в СРСР". За словами парламентаря, з огляду на компетентність британських фірм у таких питаннях, ними планувалося надання радянським колегам консультацій з цього приводу, що, в свою чергу, сприяло отриманню економічного зиску керівництвом Великої Британії [21].

Позитивні зрушення у радянсько-британських відносинах засвідчив офіційний візит міністра закордонних справ СРСР Е. А. Шеварнадзе до Великої Британії в липні 1986 р., під час якого було підписано Програму розвитку економічного та промислового співробітництва між СРСР та Великою Британією на період 1986-1990 рр. та Угоду про врегулювання взаємних фінансових та майнових претензій [7, с. 51]. Варто відзначити, що підписання першого документу передбачало стабільність економічних зв'язків між двома країнами на етапі спроби прискорення розвитку радянського народного господарства в умовах досить нестійкої економічної кон'юнктури у Великій Британії та на Заході загалом, тоді як друга угода знімала проблему двосторонніх майнових претензій обох країн, таким чином полегшую-

чи британсько-радянські взаємини в кредитно-фінансовій галузі [8, с. 198].

Доцільно також наголосити на значній ролі особистісних контактів британського та радянського лідерів у поглибленні конструктивного співробітництва двох країн шляхом проведення низки двосторонніх зустрічей та перемовин. Важливим кроком на шляху поглиблення співпраці Великої Британії з Радянським Союзом був офіційний візит М. Тетчер до СРСР 30 березня – 2 квітня 1987 року, результатом якого було обговорення проблем співробітництва між Сходом і Заходом у галузі сільського господарства та підписання угоди стосовно взаємного надання Великою Британією та СРСР земельних ділянок для будівництва нових комплексів посольств у Лондоні та Москві [12, с. 424]. Приїзду Голови британського уряду до Радянського Союзу передували інтенсивні політичні консультації між дипломатичними відомствами обох країн з огляду на те, що попередній візит британського прем'єра відбувався дванадцять років тому [1, с. 401].

Під час перемовин М. Тетчер та М. Горбачова 30 березня 1987 р., радянський керівник акцентував увагу на промові британського прем'єра 21 березня 1987 р. в м. Торки, зосередженій на виявленні недоліків радянської доктрини "світового панування комунізму". Однак, М. Тетчер пояснила тематику своїх заяв тим, що "СРСР мав перевагу практично в усьому, окрім, комп'ютерів та деяких видів наукових досліджень, що, в свою чергу, викликало занепокоєння Заходу" [4, с. 415].

На думку М. Горбачова, досягнення конструктивного діалогу між керівництвом Великої Британії та СРСР було можливе "шляхом звільнення Заходу від ідеологічної заангажованості та визнання останнім реальності факту існування і соціалізму, і світу, що розвивається" [4, с. 416]. У промові на честь британського прем'єр-міністра в Кремлі 30 березня 1987 р. він наголошував на тому, що "Радянський Союз високо цінував підтримання економічних та науково-технічних зв'язків із Великою Британією". Однак, зі свого боку, для поглиблення співробітництва між обома країнами, британське керівництво мало позбутися перешкод, серед яких: виключення із двостороннього обміну найцінніших товарів для СРСР; перешкоджання доступу радянських товарів на британський ринок; або створення умов, за яких пропозиції британських фірм підприємствам СРСР не були конкурентоздатними [5, с. 417].

Підводячи підсумки зустрічі, британський прем'єр М. Тетчер наголосила, що "13 годин перемовин у столиці СРСР були найціннішим обміном думками з-поміж інших зустрічей із закордонними державними діячами" [1, с. 401], а на сторінках своїх мемуарів "Роки на Даунінг-стріт" запевнила читачів у тому, що "цей візит був найважливішою зарубіжною поїздкою" прем'єра за кордон [25, р. 485]. У свою чергу М. Горбачов, узагальнюючи підсумки візиту Голови уряду Великої Британії до Москви, на Політбюро 2 квітня 1987 р. констатував, що візит М. Тетчер до Радянського Союзу не приніс останньому "як особливих надбань, так і суттєвих втрат" [6, с. 419].

Водночас, Канцлер герцогства Ланкастерського (якому надавалися різноманітні функції Прем'єр-міністра) А. Кларк під час дебатов у Палаті Громад 4 листопада 1987 р. наголосив на значному прогресі у британсько-радянських торговельних відносинах після візиту прем'єр-міністра М. Тетчер до Радянського Союзу. Будучи учасником британської делегації, він констатував підвищення рівня інтересу обох сторін до торгівлі та промислового виробництва, що засвідчило створення спільної комісії Великої Британії – СРСР у середині жовтня 1987 р. Згідно з його заявами, у межах візиту

відбулася низка зустрічей між членами британських компаній та радянських промислових управлінь, які займалися зовнішньоторговельними проблемами. За його словами, британські компанії володіли значним потенціалом і за повної підтримки зі сторони Уряду Її Величності мали його використовувати з метою досягнення зростання рівня двосторонньої торгівлі на 40 % в 1990 р., що було предметом обговорення між М. Тетчер та Головою Ради Міністрів СРСР М. І. Рижковим (1985 – 1990 рр.) у березні 1987 р. [22].

Доцільно було б окреслити позитивну динаміку британсько-радянського співробітництва у галузі сільського господарства. За даними Міністра сільського господарства, рибного промислу та харчування М. Гаммера, поданими на розгляд у парламенті 4 грудня 1987 р., показники продажу товарів Великою Британією в СРСР були наступними: якщо за вересень 1987 р. продаж пшениці Великою Британією Радянському Союзу становив 650 тис. тонн, то у листопаді він сягнув позначки – 975 тис. тонн.; подібна ситуація спостерігалася і з продажем СРСР Великою Британією масла: якщо у лютому 1987 р. продаж продукту становив – 35 (за іншими даними 65) тис. тонн, то в листопаді його показник зріс до 200, 1 тис. тонн [24].

Загалом варто наголосити на зростанні у 1987 р. обсягів експорту Великої Британії до СРСР та радянського імпорту на її терени, про що свідчать наступні дані: сума експорту Великої Британії до СРСР на кінець 1987 р. становила 491, 6 млн. ф. ст., тоді як у 1986 р. дорівнювала 153, 6 млн. ф. ст.; а сума імпорту дорівнювала 875, 4 млн. ф. ст. у порівнянні із 266, 7 млн. ф. ст. у 1986 р. [28].

Варто окремо приділити увагу дослідженню шляхів пошуку нових галузей британсько-радянського співробітництва. Згідно з Нотою посольства СРСР у Великій Британії до британського МЗС "Про галузі співробітництва згідно з двосторонньою Угодою про співпрацю у вивченні, дослідженні та освоєнні космічного простору" від 7 січня 1988 р. радянська сторона пропонувала домовитись із британським керівництвом про доповнення двосторонньої Угоди про співпрацю такою галуззю як "створення та застосування космічної техніки для потреб економіки обох країн, у тому числі, і на комерційній основі". Оформлення цієї домовленості могло бути здійснене без зміни тексту Угоди шляхом обміну нотами, або шляхом підписання робочого протоколу, відповідно до 5 статті Угоди [11, л. 1].

Важливим питанням дискусій між керівництвом Об'єднаного Королівства та СРСР була проблема впливу результатів аварії на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. на перебіг двостороннього співробітництва країн. На парламентських дебатах 16 червня 1988 р. піднімалося питання ймовірності постачання до СРСР обладнання (лічильників, аналізаторів) та матеріалів для контролю за результатами аварії на ЧАЕС [16]. Міністерством охорони здоров'я Великої Британії у британських портах проводився власний контроль шляхом перевірки їжі, що постачалася зі Східноєвропейських країн, зокрема, Радянського Союзу [17].

Парламентські дебати 7 липня 1988 р. засвідчили занепокоєння членів Палати Громад із приводу рівня захищеності харчового ланцюга Великої Британії від результатів Чорнобильської аварії. За результатами моніторингової програми британського Міністерства сільського господарства, шляхом проведення нею вивчення впливу наслідків аварії на життєдіяльність людини та худоби на території Великої Британії, було засвідчено найвищий ступінь захисту громадян та споживачів на території Об'єднаного Королівства та за його межами. Однак, згідно з результатами особистих дослі-

джень Міністра сільського господарства, рибного промислу та харчування Д. Томпсона, кількість ураженої радіоактивністю худоби, а саме овець, на теренах Великої Британії становила 650 тис. [18].

Предметом дебатів у британському парламенті 3 листопада 1988 року стала проблема порушення умов бізнесу фермерів як результат аварії на ЧАЕС. За словами Д. Томпсона, "близько 150 фермерських господарств знаходились під впливом британських постчорнобильських обмежень стосовно передислокації та зміни кількості забою овець з метою підтримки довіри громадськості до безпеки харчового ланцюга". Згідно із заявами того ж політика, уряд Великої Британії прагнув забезпечити мінімальне порушення стандартних методів ведення сільського господарства в заражених районах і надання компенсації фермерам, які зазнали матеріальних втрат у результаті запровадження даних обмежень [19].

Під час офіційного візиту М. Горбачова до Великої Британії 5-7 квітня 1989 р. між ним та британським керівництвом було підписано наступні документи про: взаємний захист капіталовкладень; взаєморозуміння у питаннях видачі віз; створення консорціумів та сприяння діловому підприємництву. Окрім того, доцільно було б наголосити на активізації торговельно-економічних британсько-радянських зв'язків. Не зважаючи на це, частка СРСР у зовнішньоторговельному обігу Великої Британії у другій половині 80-х рр. складала в середньому 1,8 %, у той час як частка Франції в 1988 р. дорівнювала 2,1 %, Італії – 2,3 %, Японії – 2,4 %, ФРН – 10,7 %. У 1987 р. Велика Британія перебувала на шостому (після ФРН, Фінляндії, Італії, Франції та Японії) місці серед розвинутих країн світу за обсягом торговельного обігу із Радянським Союзом. Це було позитивним показником з огляду на те, що на початку десятиліття вона займала дев'яте місце [1, с. 402–403].

Під час засідання Палати Лордів британського парламенту 21 квітня 1989 р. Державний секретар торгівлі та промисловості Лорд Янг наголошував на реальних перспективах двостороннього британсько-радянського співробітництва у галузі легкої промисловості, зокрема харчової, та у галузі будівництва готелів. За його словами, перспективи могли набути реальних рис завдяки підтримці британським урядом радянських підприємств. На переконання Лорда Кемпбелла, низький рівень двосторонньої торгівлі здавався дивним, зважаючи на поліпшення відносин між Великою Британією та СРСР в цілому. Однак, з іншої сторони, за його словами, "британські товари народного споживання були не в змозі допомогти полегшити черги в магазинах Радянського Союзу" [26].

За словами Канцлера герцогства Ланкастерського А. Кларка, британське та радянське керівництва були зацікавлені у створенні спільних виробничих підприємств із наявним експортним потенціалом на території Радянського Союзу. На його думку, метою західних компаній було створення підприємств, здатних сприяти заробітку твердої валюти, необхідної для забезпечення повернення західними партнерами інвестицій у радянську економіку. За таким принципом на території СРСР діяли спільні британсько-радянські підприємства із виробництва та удосконалення пральних машин, а також компанія із пошиття та модернізації джинсів [23].

Варто зауважити, що важливим засобом досягнення конструктивної співпраці Великої Британії та СРСР стало проведення масштабного культурного заходу в історії британсько-радянського економічного співробітництва цього періоду, а саме "Днів Великої Британії" в СРСР, проведених у період із 4 по 30 червня 1990 р., під час яких радянській громадськості було надано мо-

жливості ознайомитися з британськими надбаннями у галузі економіки [15, с. 250].

Особливо цінною для радянських спостерігачів була торговельна виставка "Промисловість Великої Британії сьогодні", проведена 4-14 червня 1990 р. у Києві на території Виставки досягнень народного господарства (ВДНГ) УРСР із метою відображення різноманітності тогочасних технологій і нововведень у різних галузях британської індустрії, представлених діяльністю 36 різних за профілем компаній [10, с. 1].

Серед них варто назвати компанію "Куртоулдс ПЛС", що виробляла матеріали для різноманітних галузей промисловості, серед яких: волокна, пряжа, пластмаси, хімікати, упаковка для харчових продуктів і ліків, найновіші захисні покриття; фірму "Ай-сі-ай", визнаного британського лідера в галузі хімічної промисловості, яка пропонувала економічно-ефективні шляхи розв'язання багатьох проблем у сільському господарстві Радянського Союзу, в галузі охорони здоров'я та в галузі індустрії; компанію "Амершам інтернешнл", яка займалася випуском обладнання для контролю за промисловими процесами [3, с. 1–2]; фірму "Ренк Ксерокс", яка представляла копіювальну техніку та обладнання факсимільного зв'язку, у придбанні яких була зацікавлена українська авіація; фірму "Джон крейн Ю-К лімітед", яка понад чверть століття співпрацювала з Радянським Союзом, поставляючи підприємствам газової і нафтової промисловості механічні ущільнювачі [13, с. 1]; консорціум фірм "Рейкал", який займався експортом широкої номенклатури електронної апаратури для суден, для системи охорони та захисту від пожеж [2, с. 1].

За словами представників зовнішньоторговельного об'єднання "Укрімпекс", галузеве представництво на виставці "Промисловість Великої Британії сьогодні", продемонструвало знання британськими діловими колами специфіки і потреб ринку в Україні, а також виявило інтерес радянської сторони до компаній, які займалися будівництвом промислових об'єктів, випуском рятувального обладнання та спорядження для гірничорудної промисловості [3, с. 1–2].

Підводячи підсумки даного дослідження, варто наголосити на поглибленні британсько-радянського торговельно-економічного співробітництва в другій половині 1980-х рр. завдяки обміну візитами М. Тетчер і М. Горбачова та проведенню низки зустрічей з метою визначення специфіки подальшої двосторонньої співпраці Великої Британії та СРСР. Головний акцент було зроблено на співробітництві у галузі харчової промисловості та виробництві товарів широкого вжитку шляхом створення спільних британсько-радянських підприємств, а також наголоси на розширенні економічних зв'язків через зміцнення культурних відносин, свідченням чому стало проведення "Днів Великої Британії" в СРСР. Результатом такої політики стала позитивна динаміка експорту та імпорту обох країн, що значно розширила межі відносин Великої Британії з Радянським Союзом.

Дослідження наукової проблеми, що розглядається в цій статті, залишається актуальною темою для вивчення сучасними науковцями в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Бабынина Л. О., Громыко А. А., Капитанова Н. К. Великобритания: эпоха реформ / Под ред. А. А. Громыко. – М., 2007.
2. Білік О. "Рейкал" не поспішає, але... // *Вечірній Київ*. – 1990. – 8 червня (№ 131). – С. 1.
3. Візит прем'єр-міністра Великобританії / УКРІНФОРМ // *Радянська Україна*. – 1990. – 10 червня (№ 129). – С. 1–2.
4. Горбачев М. С. Из беседы с М. Тэтчер в Москве 30 марта 1987 г. // *Горбачев-Фонд*. – М., 2010.
5. Горбачев М. С. Из речи Горбачева на обеде в Кремле в честь М. Тэтчер 30 марта 1987 года // *Горбачев-Фонд*. – М., 2010.

6. Горбачёв М. С. На Политбюро 2 апреля 1987 р. Об итогах визита Тэтчер // Горбачев-Фонд. – М., 2010.
7. Журавлева Е. С. Актуальные проблемы международных отношений и внешняя политика СССР : Учеб. пособие. – М., 1989.
8. Лебедев А. Очерки британской внешней политики (60–80-е годы). – М., 1988.
9. Левенец А. В. Великобритания в системе современных политических отношений Восток – Запад (1979 – 1989 гг.) : Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – К., 1989.
10. Новак О. Варто подивитися // Київська правда. – 1990. – 9 червня (№ 131). – С. 1.
11. Нота Посольства СССР в Великобритании Министерству Иностранных Дел Великобритании "Об областях сотрудничества по двустороннему Соглашению о сотрудничестве в изучении, исследовании и освоении космического пространства". – Архив внешней политики Российской Федерации, ф. 162, оп. 65, п. 389, д. 1, л. 1.
12. Огден К. Маргарет Тэтчер. Женщина у власти. – М., 1992.
13. Писанська В. Дні Великобританії в СРСР. Крайого шансу немає // Вечірній Київ. – 1990. – 6 червня (№ 130). – С. 1.
14. Посольство СССР в Великобритании. Дневник международных контактов британского правительства за февраль 1986 г. – Архив внешней политики Российской Федерации, ф. 162, оп. 63, п. 380, д. 5, л. 4.
15. Робертс Дж. Говорите прямо в канделябр: культурные связи между Британией и Россией в 1973 – 2001 гг. – М., 2001.
16. Chernobyl. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 135 cc228W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1988/jun/16/chernobyl.
17. Chernobyl. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 162 c478W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1989/dec/01/chernobyl.
18. Chernobyl. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 136 cc 727-8W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1988/jul/07/chernobyl.

19. Chernobyl (Restrictions). Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 139 cc 737-8W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1988/nov/03/chernobyl-restrictions.
20. Soviet Union. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 93 cc291-2W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1986/mar/07/soviet-union-fissile-material-exports.
21. Soviet Union. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 93 c492W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1986/mar/12/soviet-union.
22. Soviet Union. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 121 cc704-5W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1987/nov/04/soviet-union.
23. Soviet Union. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 156 cc295-6W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1989/jul/06/soviet-union-joint-ventures.
24. Special Sales. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 123 cc775-6W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1987/dec/04/special-sales.
25. Thatcher M. The Downing Street Years. – L., 1993.
26. Trade: UK and Soviet Union. Parliamentary Debates. House of Lords. – Series 6. – Vol. 506 cc981-3W. – Режим доступу: <http://hansard.millbanksystems.com/lords/1989/apr/21/trade-uk-and-soviet-union>.
27. USSR. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 89 c590W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1986/jan/15/ussr.
28. USSR. Parliamentary Debates. House of Commons. – Series 6. – Vol. 143 c173W. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1988/dec/07/ussr.

Надійшла до редколегії 06.05.14

О. Машевский, д-р ист. наук, проф.,
В. Садыкова, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

БРИТАНО-СОВЕТСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1980-Х ГГ.

В статье рассматриваются особенности торгово-экономических отношений Великобритании и Советского Союза во второй половине 1980-х гг. Проанализировано углубление британо-советских экономических связей путём укрепления личностных контактов М. Тэтчер и М. Горбачёва, подписания ряда взаимовыгодных соглашений и проведения двусторонних культурных мероприятий, в частности "Дней Великобритании" в СССР в г. Киеве.

Ключевые слова: Великобритания, СССР, торгово-экономическое сотрудничество, М. Тэтчер, М. Горбачёв.

O. Mashevsky, Doctor of History, Prof.,
V. Sadykova, Postgraduate Stud.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

BRITISH-SOVIET COOPERATION IN TRADE AND ECONOMIC SPHERE IN THE SECOND PART OF 1980

This article is devoted to the problem of trade and economic relations between Great Britain and the Soviet Union in the second part of 1980. Deepen British-soviet economic relations by strengthening personal contacts of M. Thatcher and M. Gorbachev, concluding a number of mutual advantageous agreements and realization bilateral cultural events, including "Days of Great Britain" in the USSR in Kiev are analysed.

Key words: Great Britain, USSR, trade and economic cooperation, M. Thatcher, M. Gorbachev.

УДК 94(420)"1066/1307"

О. Охріменко, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

БУДИНОК ЯК ЖИТТЄВИЙ УНІВЕРСУМ АНГЛІЙСЬКИХ МІЩАН ХІ-ХІІІ СТ.

На основі писемних, археологічних та візуальних джерел охарактеризовано міський будинок Англії ХІ-ХІІІ ст. Проаналізовано значення дому як особливого соціального простору в повсякденному житті англійського міщанства розвинутого Середньовіччя.

Ключові слова: будинок середніх віків, повсякденне життя, середньовічне місто, Англія, розвинуте Середньовіччя.

Будинок для міщан Англії розвинутого Середньовіччя був не просто будівлею, місцем проживання, з ним пов'язані такі соціальні структури, як сім'я, він відображав соціальний статус власника тощо. Дім, що поєднував природні (захист, харчування, відпочинок) та соціальні (праця та комунікації) потреби людини, був життєвим універсумом англійського бюргерства ХІ-ХІІІ ст.

Дослідження повсякденного життя англійців доби високого Середньовіччя розпочалося ще в ХІХ ст. З того часу до початку ХХ ст. британські дослідники зосереджували свою увагу на проблемах щоденних занять,

структурі дому та хатнього начиння в середні віки, що характерно для праць Т. Райта [37], подружжя Квеннеллів [40], С. Едді [2] та інших. Ці перші розвідки проблеми зосереджувалися на матеріальному вимірі дому. До того ж вчені ХІХ – початку ХХ ст. у своїх працях відображали ідейний дух свого часу: життя намагалися розрізнити на чоловічу та жіночу царину, публічну та приватну, де будинок став жіночою сферою, навіть ввели поняття "домогосподарка" ("housewife") [33, р. 75].

У 1930-х рр. з'являються праці, написані на основі археологічних розвідок. Так, М. Вуд [53] досліджувала